Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics

16

PALMA 2006

MEMÒRIES
DE LA REIAL ACADÈMIA MALLORQUINA D'ESTUDIS GENEALÒGICS, HERÀLDICS I HISTÒRICS

Núm. 16 PALMA 2006

MEMÒRIES
DE LA REIAL ACADÈMIA MALLORQUINA
D'ESTUDIS GENEALÒGICS, HERÀLDICS I HISTÒRICS

Núm. 16

Director de Publicacions:
Antonio Planas Rosselló

Consell de Redacció:
P. Antoni Gili Ferrer
Pere de Montaner Alonso
Antoni Mut Calafell
Manuel Oliver Moragues
Rafel Serra de La Creu

© Alexandre Font Jaume
Gabriel Llompart
Román Piña Homs
Aina Pascual Bennasar
Miguel Ferrer Flórez
Sebastià Trías Mercant
Miquela Sacarès Taberner
Félix Pons Irazazábal
Antoni Mut Calafell

pels seus articles

Reservats tots els drets. Cap part d'aquesta revista pot ésser reproduïda, emmagatzemada en un sistema d'informàtica o transmesa de qualsevol forma o per qualsevol mitjà, electrònic, mecànic, fotocòpia, gravació o altres mètodes sense previ i exprés permís de l'editor de la revista.

ISSN 1137-6406

Dipòsit legal PM 658-93

Imprès a les Illes Balears per:
IMPREMTA POLITÈCNICA
Carrer de Can Troncoso, 3
Telèfon 971 71 26 60
07001 PALMA

ÍNDEX

Alexandre Font Jaume
La visió de l'Antiguitat a la Història del Regne de Mallorca de Joan Baptista Binimelis 7

Gabriel Llompart
Cartes esparses de la Mallorca medieval 31

Román Piña Homs
Las instituciones municipales de Malta y su permanencia bajo la Orden de San Juan 51

Ana Pascual Bennassar
Can Ramis, una casa de mercaders al cor del barri comercial de Palma (Segles XV-XX) 65

Miguel Ferrer Flórez
José Saturnino Bottach y Amengual (1828-1894) 109

Sebastià Trias Mercant
Ramon Llull: Defectes i virtuts del millor llibre del món 131

Miquela Sacarés Taberner
Lullianae Imagines: La iconografia de Ramon Llull i els principals episodis de la seva vida 139

Miguel Ferrer Flórez
Controversias y luchas entre lulistas y antilulistas en el siglo XVIII 157

Félix Pons Irazazábal
Unes reflexions sobre el Plet del Círculo 167

Antoni Mut Calafell
Informe elaborat a petició de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics sobre el Còdex de Franqueses i privilegis del Regne de Mallorca *conservat a l'arxiu de la Corona d'Aragó, i els seus antecedents codicològics* *177*

Memòria de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics *187*

RAMON LLULL: DEFECTES I VIRTUTS DEL MILLOR LLIBRE DEL MÓN *

Sebastià Trias Mercant

1. El per què d'un llibre, el millor del món

Intentaré explicar, per a una millor comprensió dels lectors, el fet i els motius de la redacció de l'*opus* lul·lià seguint el fil de la *Vita coetanea*, una mena d'autobiografia narrada pel mateix Llull als cartoixos de Vauvert l'any 1311 (Usam la traducció de Bonner a O.S., I.).

Devers l'any 1265, i després d'unes aparicions, Llull fou impulsat – diu la Vita – "a fer un llibre, el millor del món, *contra els errors dels infeels". I "quant més reflexionava sobre aquest assumpte, més creixia en el seu esperit aquell impuls d'escriure el llibre esmentat" (p. 14)*

1.1. Garanties del llibre

Quines garanties podia tenir aquest llibre, que a més a més havia d'ésser el millor del món ?

Com a "llibre", molt poques, car Llull no tenia cap formació científica universitària. Per això, decideix acudir a la Universitat de París, cosa que al cap i a la fi no fa, seguint el consell de Ramon de Penyafort. I a Mallorca estudia la llengua aràbiga, la gramàtica llatina, la filosofia i la teologia, estudis que l'ocuparen durant nou anys.

Com a llibre "contra els errors dels infidels", l'obra no tenia cap autoritat teològica, perquè Llull era un laic sense accés oficial a la teologia. Per això, cerca aqueixa autoritat en una il·luminació. Diu la *Vita*: "Un cert dia, mentre mirava atentament el cel, de sobte el Senyor il·luminà la seva ment, donant-li la *forma* e *manera* de fer el llibre contra els errors dels infeels" (p.23).

---

* El text que segueix correspon a la conferència pronunciada a la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, el gener de 2006.

Tot i això quin valor científic té un llibre fonamentat en una il·luminació divina ? Cap; i Llull ho sabia, i, per tal motiu, cerca una justificació satisfactòria. Però, atès, que el llibre anava dirigit contra els errors dels musulmans, la justificació havia de satisfer a musulmans i a cristians.

Una vegada escrit el llibre, Llull torna a la muntanya i –escriu la *Vita*– "en el *lloc mateix* on (...) el Senyor li havia mostrat el *sistema* de l'Art (...) vengué un *pastor* d'ovelles". Aquest, "quan va veure els *llibres* de Ramon, els va besar (...), dient que aquells llibres aconseguirien coses bones [i] va beneir Ramon amb moltes benediccions com a profètiques» (p. 24-15).

El text citat mostra diferents aspectes: 1) L'acció es situa en el mateix lloc on Llull va rebre la il·luminació divina. 2) La il·luminació –torna insistir la *Vita*– aporta l'estructura o "sistema" del llibre, no la doctrina a tractar. 3) El text fa referència expressa a l'Art i indirecta a altres llibres. 4) El qui ara besa els llibres i beneeix Llull no és el Senyor, sinó un home, un pastor, potser dotat de profecia. 5) La narració en conjunt és molt semblant a la tradició profètica islàmica, segons les Sures 18 i 21 de l'Alcorà, quan parlen correlativament dels "homes de la revelació" i dels "erudits del Llibre". Crec que Llull, almenys en la seva consciència, creia haver justificat la il·luminació del seu llibre davant la teologia musulmana.

Tot seguit la *Vita* afegeix: "Després d'això –[de la trobada amb el pastor]– el rei de Mallorca (...) féu examinar els llibres per un cert framenor, especialment unes meditacions que havia fet en devoció tots els dies de l'any (...), meditacions que aquell frare va trobar plenes de profecia i devoció catòlica" (p. 25). És ara la censura catòlica la que aprova els llibres de Llull.

Quins eren els llibres concrets aprovats pel pastor i pel frare franciscà?

El primer text parla de l'Art i d'altres llibres; per tant, hem de creure que el llibre era l'*Art abreujada d'atrobar veritat* (1274), de la qual només tenim la versió llatina. El segon text es refereix a unes meditacions per a cada dia de l'any. La referència, doncs, ens porta al *Llibre de contemplació en Déu* (1273-74), escrit en llengua aràbiga en la seva versió original.

Llull a poc a poc desenvolupa l'*Art abreujada.* Per una banda, construeix un cicle de dos comentaris i dóna lloc a l'*Art demostrativa* (1274) amb un cicle de dotze comentaris. Per altra banda, entre 1274 i 1278, Llull aplica l'Art a les quatre ciències universitàries i escriu el *Liber principiorum theologiae*, el *Liber principiorum philosophiae*, el *Liber principiorum iuris* i el *Liber principiorum medicinae.*

Anys més tard, el 1293, Llull sofreix l'anomenada crisi de Gènova, una crisi psico-religiosa, que el situa en la complicada alternativa d'ingressar a l'orde de predicadors, salvar l'ànima i perdre l'Art o d'ingressar a l'orde franciscà, condemnar-se i salvar l'Art, aquell Art –diu la *Vita*– "que ell sabia que havia rebut de Déu per a la salvació de molts" (p. 32). En el fons es tracta de refermar la justificació de l'autoritat teològica de la pròpia Art lul·liana. Al final, Llull decideix apropar-se a l'orde franciscà, perquè "els Frares Menors havien acceptat l'Art" (p. 32), quan, el 1290, el seu general, Ramon Gaufredi, autoritzà la seva ensenyança en els convents d'Itàlia. Un altre cop l'aprovació catòlica favorable.

Superada la crisi i amb el suport de la nova aprovació, l'any 1293, Llull viatja, "amb els seus llibres", a terres islàmiques del Nord d'Àfrica. Allí presenta l'Art com un llibre mitjançant el qual, tot i fonamentat en una revelació divina feta a un ermità (ara la revelació s'atribueix a una tercera persona), demostrarà amb clares raons el nucli de la teologia cristiana. Diu la *Vita:* "Jo, per mitjà d'una Art revelada fa poc, segons es creu, per inspiració divina a un cert ermità cristià, us podré demostrar amb clares raons (...) aquestes coses [la Trinitat, l'Encarnació, la Redempció]" (p. 36). Aquest text coincideix potser amb més claredat amb la distinció feta per les Sures 18 i 21 citades abans, entre els "homes de la revelació" i els "erudits del Llibre". Altres estudis recents han demostrat també, en l'estructura argumental teològica, certes semblances amb altres Sures de l'Alcorà.

El passatge de la crisi de Gènova fou una llosa pels lul·listes del segle XVIII i una afilada espasa pels antilul·listes. Llull és un heretge, diu el dominic fra Martí Serra († 1715) en la seva obra *La gallina orba,* perquè prefereix salvar el llibre que la seva ànima. Davant tales acusacions, el P. Cuasturer i el P. Sollier suprimeixen aquest el dit passatge en les seves edicions (1700 i 1708) de la *Vita coetanea*, i el P. Pasqual en les *Vidiciae* (1778) el troba tan esgarrifós que dubta de la seva autenticitat (I, 193-195).

1.2. **Publicació universitària del llibre i necessitat de la seva correcció**

Llull és conscient que l'estabilitat pública del llibre exigeix, a més de les justificacions esmentades, el reconeixement oficial d'una universitat de solvència i de prestigi. Així, doncs, l'any 1287 arriba a París per tal de presentar l'Art a la Sorbona. Diu la *Vita* que va llegir el *Compendium seu commentum Artis demonstrativae* (1288-89) en la càtedra del canceller Bertaud i que la lectura fou un fracàs; per la qual cosa, "en haver vist el comportament dels escolars, se'n va tornar a Montpeller" (p. 30). Era l'any 1289.

En aqueixa ciutat reflexiona i descobreix que l'Art és massa complicada i que usa un llenguatge d'arrels aràbigues totalment estrany a la terminologia escolàstica d'aquell temps. Decideix corregir-la, i corregir-la significa simplificar-la. Conta la *Vita:* "Allà [a Montpeller], compongué de bell nou un llibre (...) que va titular *Ars inventiva veritatis*, en el qual va posar només quatre figures, eliminant (...) dotze de les setze figures que havien estat abans (...), per mor de la fragilitat de l'enteniment humà tal com havia experimentat a París" (p. 30). En realitat, va transformar l'estructura quaternària (combinatòria de 4x4 = 16 elements) de l'Art en una estructura ternària (combinatòria de 3x3 = 9 elements).

La reforma definitiva durà disset anys, des de 1290 fins a 1307, amb la redacció de l'*Ars generalis ultima* i el seu resum o *Ars brevis* (1308). Al mateix temps anava reajustant les aplicacions científiques a la nova Art i redactà l'*Arbre de ciència* (1295-96), els *Començaments de filosofia* (1299-1300), la *Logica nova* (1303) i el *Liber de ascensu et descensu intellectus* (1305).

Al cap i a la fi, la reforma científica de l'Art va tenir èxit. Entre l'agost de 1297 i el juliol de 1299, Llull torna a ésser a París, on va llegir, ara amb bon resultat, l'Art i va escriure unes tretze obres noves. A la tardor de 1309 es troba un altre cop a París i explica la seva Art a la Sorbona davant un auditori de mestres i escolars. L'any següent, el 1310, quaranta mestres i batxillers de les Facultats d'art i de medicina –mai, però, de la Facultat de teologia– aprovaren oficialment l'Art lul·liana.

2. L'eficàcia del llibre contra els errors dels musulmans

L'objectiu primari del millor llibre del món era atacar els errors dels infidels. No era suficient, doncs, la seva aprovació científica. Calia comprovar la seva eficàcia envers dels musulmans. La lluita literària contra els errors de la religió musulmana adopta en l'obra de Llull tres versions. La versió dels llibres encaminats a la conversió dels musulmans, la versió dels llibres destinats a dibuixar els projectes de recuperació de Terra Santa i la versió dels escrits orientats a la crítica de la filosofia d'Averrois i de l'averroisme llatí.

2.1. Els llibres encaminats a la conversió religiosa dels musulmans

Hem de diferenciar la metodologia dirigida a la conversió dels musulmans en terres cristianes de la orientada a la conversió dels musulmans en països islàmics. En el primer cas, es tracta d'una imposició ideològica de la fe cristiana; en el segon cas, més aviat Llull proposa disputes religioses entre ambdues religions. El *Llibre del gentil i dels tres savis* n'és un bon exemple.

En el *Llibre contra Anticrist* (1274-83) Llull es refereix "als sarraïns qui són serfs sotmesos als cristians" (NEORL, 3: 285) i en la *Doctrina pueril* (1274-76) reivindica el poder dels cristians per mostrar als "fills dels infeels, qui són en la senyoria dels cristians" la fe catòlica "per força" (Edc. de 1907: 220). Tot i això, reclama certa benevolència pels conversos: "Als sarrayns (...) que sapien e coneguen la nostra fe (...) –diu– sia donada alcuna llibertat e ajen alguns privillegis" (NEORL, 3: 285).

A mitjan 1293 Llull viatja al Nord d'Àfrica i fa una aposta forta. Proposa una disputa amb els musulmans i si aquests troben els seus arguments –diu la *Vita*– "més vàlids que els arguments dels cristians, es convertiria a llur secta" (p. 35). La cosa no va anar bé i Llull fou expulsat de Tunis, no sense abans haver començat la redacció de la *Taula general* (setembre de 1293).

A la primavera del 1307 va a Bugia i acorda amb els savis musulmans "fer cadascú un llibre on una i altra part confirmaria la seva llei" (p. 45). Amb tal motiu, Llull escriu en àrab la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarrraceni* (1307). Però, abans d'acabar-la, és expulsat del territori.

A la tardor de 1214 torna a Tunis. Les circumstàncies, donada la situació política de Catalunya, li són més favorables i escriu en àrab una sèrie de llibres, entre els quals destaca l'*Ars consili.*

2.2. **Els projectes literaris de recuperació de Terra Santa**

Llull s'interessa literàriament per la Croada en el 1292, quan escriu el *Llibre de passatge*, la primera part del qual és l'*Epistola summo pontifici Nicolau IV: Quomodo Terra Sancta recuperari potest* i la segona és el *Tractatus de modo convertendi infideles et recuperandi Terram Sanctam.*

L'abril de 1305 escriu a Montpeller el *Liber de fine*, en el qual concreta els projectes de croada com una empresa necessària. El març de 1309, també a Montpeller, compon el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* i el 1311, a Pàrís, redacta la *Petitio Raymundi in Concilio Generali ad adquirendam terram Sanctam,* que és la distinció VI del *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens.*

2.3. **Els llibres de crítica a Averrois i a l'averroisme llatí**

La campanya antiaverroista de Llull té dos moments puntuals. El primer coincideix amb la seva segona estada a París (1297-99), quan llegeix públicament l'Art i escriu, com he dit abans, aquelles tretze obres, entre les quals destaca la *Declaratio Raymundi per modum dialogi* (febrer de 1298). L'obra és un diàleg entre Llull i un tal Sócrates sobre les proposicions averroistes condemnades l'any 1277 pel bisbe de París, Esteva Tampier.

El segon moment correspon a la darrera estada a París (tardor de 1309 – setembre de 1211). La *Vita* és poc explícita; diu així: "Com que veia que pels escrits del Comentador d'Aristòtil, és a dir, Averrois, molts es desviaven no poc de la rectitud de la veritat, principalment de la fe catòlica (...), Ramon (...) va escriure uns quants llibres" (p. 48) per a refutar les tesis averroistes i, sobretot, la doctrina de la doble veritat. Aquests "quants llibres" són quinze obres, entre les quals hi trobam el *Liber reprobationis aliquorum errorum Averrois (*jul. de 1310), la *Disputatio Raymundi et Averrois* (des. de 1310), el *Liber lamentationis Philosophiae* (feb. de 1311) i els *Sermones contra errores Averrois* (abr. de 1311).

Com acabà aqueixa triple lluita literària contra els errors dels infidels ?

Des de París, l'any 1311, Llull marxa al Concili de Vienne i hi presenta tres propostes: 1) La construcció de col·legis de llengües, per a la preparació de missioners. 2) La unificació de tots els ordes militars, per a una major eficàcia en la recuperació de Terra Santa. 3) La preparació d'homes savis per a fer front a l'averroisme. Les tres propostes ja havien estat insinuades en el gener del mateix any en el *Liber natalis pueri parvuli Christi Jesu.* El Concili va satisfer la primera proposta i va solucionar relativament la segona, en transferir els béns del templaris als hospitalers. La tercera fou oblidada totalment.

3. El cristianisme, principal causant del fracàs del millor llibre del món

En la *Disputatio Petri clerici et Raymundi phantastici* (1311), Llull fa un balanç de la seva vida i reconeix que "per mor dels defectes de l'església els infidels continuen en els seus errors". Aquests defectes són, segons Llull, aquells que trenquen la seva unitat interna: el cisma oriental, l'heterodòxia i la degradació moral del clergat.

3.1. **Les obres contra el cisma oriental**

La preocupació pel cisma oriental, sempre en relació a la conversió dels musulmans, ben present ja en les primeres obres lul·lianes, es mantén en el decurs de la vida de l'autor. El *Liber de Sancto Spiritu* (1274-83), un diàleg entre un teòleg llatí i un grec en presència d'un musulmà, que vol aclarir les diferències entre ambdues teologies i saber quina és la tesi vertadera.

Anys després Llull reprèn el tema en la *Disputatió de cinc savis* (1294), diàleg entre l'autor i un grec, un nestorià, un jacobita i un musulmà. El llibre es complementa amb la *Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Coelestinum V papam* (1294).

3.2. **El tema de l'heterodòxia**

Llull va estar prop dels moviments reformistes, bé pels lligams d'un i dels altres amb els reis de Mallorca i amb Frederic III de Sicília, bé perquè va fer amistat amb els cap del reformisme, com Arnau de Vilanova, Angelo Clareno, Bernat Delicieux. Malgrat tot, Llull, en el *Llibre del és de Déu* (1300), deixa ben clara la seva posició: "Si en res erram en aquest llibre –escriu– ni errat havem contra la santa fe catholica, ne en los altres que feyts havem, sotsmetem a aquest llibre e los altres que feyts havem, a la correcció de la Sancta Esgleya Romana" (Ed. de J. Rosselló, 1901: 270).

Des del juny de 1312 al maig de 1313 Llull viu a Mallorca i prepara un viatge a Messina, convidat per Frederic III. Els editors de les ROL XV (pp. XVII-XXV) i de les NEORL I (p. XVII) han escrit que "paral·lelament a l'interès de Llull pel rei de Sicília, hom ha d'admetre un interès per part de la gent que envoltava Frederic per atreure cap a l'illa un personatge com Llull, que podia omplir el buit que havia deixat, amb la seva mort, Arnau de Vilanova". Durant l'any de residència a Mallorca, Llull va escriure disset opuscles de catequesi cristiana, sobre la confessió, els sagraments, les oracions, les virtuts i vicis; en definitiva, afirma Perarnau, unes obres que són instruccions donades a un grup beguí o equivalent i que "es plantegen una evangelització de Sicília segons els criteris revolucionaris de l'espiritualisme franciscà i la utòpica visió d'Arnau de Vilanova" (NEORL., I: XVII). Aquest espiritualisme franciscà és també present en el *Llibre contra Anticrist*

(1274-83) i en les *Quaestiones quas quaesivit quidam frater minor* (1290-92), en les quals obres Llull dissenteix dels espirituals en temes com la vinguda de l'Anticrist i la fi del món.

3.3. **La restauració moral de l'església**

El tema de la restauració moral de l'església té en les obres de Llull dos cairés diferents, però complementaris. Un és la correcció i rehabilitació de l'alta clerecia. L'altre és la instrucció teològica i pastoral del clergat baix.

L'alta clerecia estava contaminada per tres pecats capitals: la cobdícia, la luxúria i la glotonia. Tant en el *Blanquerna* (1283) com en el *Fèlix* (1288/89) hi trobam exemples ben evidents. Antoni Oliver, referint-se al *Blanquerna,* escriu: Algun bisbe hi és considerat homicida, *deflorator virginum,* encunyador de falsa moneda, incestuós, nepotista, simoníac, depilador dels bens eclesiàstics. En les mateixes pàgines Llull proposa la correcció pertinent.

L'any 1305 escriu el *Liber de praedicatione* (1305), un curs pràctic de predicació dirigit als clergues encarregats de la cura d'ànimes. És un conjunt de sermons referits al temps litúrgic i als sants, destinat a solucionar les dificultats intel·lectuals d'aquells clergues de missa i olla.

4.-El blindatge del millor llibre del món

Com hem explicat anteriorment, el nucli originari del millor llibre del món es va convertir passa a passa, gràcies als èxits i malgrat els entrebancs, en un teixit, literàriament complex i complicat, de metodologia apologètica i de doctrina cristiana. Llull, que en un moment de la seva vida va preferir salvar el llibre a la seva ànima, no el podia abandonar a la seva sort en el futur. Calia, doncs, deixarlo, com en diem avui, ben blindat. Per la qual cosa adoptà distintes estratègies de protecció.

Una fou dedicar les obres a reis i a personatges significatius, lligant així el llibre a un nom il·lustre que garantís la seva historicitat. Tal és el cas del *Llibre de les bèsties*, dedicat a Felip el Bell, el *Liber differentiae correlativorum divinarum dignitatum* (1312) dedicat a Frederic II de Sicília, l'*Arbre de filosofia d'Amor (*1298) dedicat a Felip el bell i a Joana de Navarra o l'*Epistola dedicatoria ad ducem Venetorum* (1289).

Una altra estratègia va ser fer el major nombre possible de còpies de moltes de les obres o formar antologies. Unes vegades valent-se d'amics i deixebles, com és el cas respectivament del prevere mallorquí Guillem Pagès que copià el *Llibre de contemplació* (1280) i cinc manuscrits més i de Le Myésier amb l'*Electorium* i el *Breviculum.* Altres vegades pagant el treball dels copistes. En aquest cas Llull va deixar en el *Testament* 140 lliures i dos sous per tal de fer una còpia en català i en

llatí dels onze llibres que cita, a més d'una còpia en llatí dels llibres esmentats per enviar a la cartoixa de Vauvert. I afegeix encara: "La resta de llibres que copiïn els meus marmessors, amb els meus diners, els deixo i mano que es donin i es distribueixen (...) a tos aquells als quals perjudic d'alguna manera".

Una tercera forma de divulgar les obres va ésser fer-ne traduccions que el mateix Llull realitzà o que demanà a algun dels seus deixebles, com succeí amb fra Simó de Puigcerdà, cridat a Tunis perquè traduís al llatí les darrers obres que Llull acabava d'escriure en àrab en aquella ciutat (1314) o les traduccions del català al llatí que feu Guillem Mestres en 1316 del *Liber de secretis Sacratissimae Trinitatis et Incarnationis* (acabat a Palma el 1312) i del *Liber de quinque principiis* (acabat a Palma el 1312).

Una nova estratègia lul·liana fou establir un llegat testamentari, dipositant els llibres en tres llocs diferents: en el monestir dels cartoixos de París, en el palau del noble genovès Parcival Spínola i en la casa del seu gendre Pere de Sentmenat. Aquest últim dipòsit havia d'anar al monestir de La Real. Diu el *Testament* (1313): "També deixo al Monestir de La Real un cofre amb els seus llibres que conté, el qual està dipositat en l'alberg de l'esmentat Pere de Sentmenat" (Edc. de Bofarull). El llegat testamentari ja estava previst en la *Vita* (1311): "Els seus llibres –hom diu– han estat divulgats pertot, però se'n reuniren especialment en tres llocs, a saber en el monestir dels Cartoixans de París, a casa d'un noble de la ciutat de Gènova, i a casa d'un noble de la ciutat de Mallorca" (p. 50).

Per últim, l'interessa també a Llull aconseguir el major nombre possible de lectors, per la qual cosa facilita el seu accés, afavorint biblioteques públiques. "També deixo –estableix en el *Testament*– llibres a les cases dels ordes religiosos i a altres llocs, de forma que els col·loquin dins un armari de cada una de les esglésies, i amb una cadena, a fi que els qui vulguin llegir-los, els puguin veure i llegir" (Edc. de Bofarull).